Research on Information Science & Public Libraries
Print ISSN: 2645-5730
Online ISSN: 2645-6117

Identifying the National Policy Issues of Iran's Public Libraries from the Viewpoint of Policy Makers and Experts

Rahman Ebrahimi
PhD in Knowledge and Information Science, Kharazmi University, Tehran, Iran
ebrahimirahman@gmail.com
Nosrat Riahinia (Corresponding Author)
Prof., Department of Knowledge and Information Science, Kharazmi University, Tehran, Iran
riahi@khu.ac.ir
Somaye Sadat Akhshik
Assistant Prof., Department of Knowledge and Information Science,
Kharazmi University, Tehran, Iran
akhshik@khu.ac.ir

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

Abstract

Purpose: Identifying key issues in an area is the first step in the public policy process. The purpose of this study is to identify the national policy issues of Iranian public libraries from the perspective of policy makers and experts in this field.

Method: This research is an applied and qualitative research that was conducted using the grounded theory method. Furthermore, in order to reach a consensus in results, the focus group method was used. The research population consisted of experts and specialists in the field of public policy, cultural policy, as well as experts and specialists in the field of public libraries. The research sample included 27 members of the research population, who were selected using theoretical sampling method. In the final stage, six people were selected from 27 experts to form a focus group. The data required for this study were obtained from semi-structured interviews with members of the research sample, which were coded and analyzed using MAXQDA (a qualitative data analysis software) and Excel. In order to insure accuracy and reliability of this study, the criteria of validity, reliability, verifiability and transferability were used.

Findings: The research findings indicated that 'lack of a common meaning of public libraries in the country (between experts, policymakers and the public)', 'the imbalance between decision-making and national policy-making and local policy-making', and 'the capability of weak managers in the field of public libraries (policy-making, decision-making and execution)' are the national policy issues of Iran's public libraries. Moreover, by

examining the relationships between categories and considering the central categories, the issue of 'conflict between national policy and local policy of public libraries' was identified as the main issue of national policy of public libraries in Iran, on which the members of the focus group reached a consensus.

Originality/value: The positive point of this research is in that it made use of the views of both public policy makers and public libraries' experts to identify key issues. It is one of the first studies to examine public library issues in the national policy of public libraries in Iran by using a qualitative method. Furthermore, it is original in subject and research method.

Keywords: National policy, Public library, Grounded theory, Focus group, Policy making

Conflicts of Interest: None
Funding: None.
Citation: Ebrahimi, R., Riahinia, N., & Akhshik, S. S. (2021). Identifying the National Policy Issues of Iran's Public Libraries from the Viewpoint of Policy Makers and Experts. *Research on Information Science & Public Libraries*. 27(2), 195-226.

Research on Information Science and Public Libraries, 2021, Vol.27, No.2, pp. 195-226
DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0
Received: 27th March 2021; Accepted: 5th June 2021
Article Type: Research-based
© Iran Public Libraries Foundation

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی
شاپا چاپی: ۵۷۳۰-۲۶۴۵
شاپا الکترونیکی: ۶۱۱۷-۲۶۴۵

مسئله‌شناسی سیاست‌گذاری ملی کتابخانه‌های عمومی ایران از دیدگاه سیاست‌گذاران و متخصصان موضوعی

رحمان ابراهیمی
دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران
ebrahimirahman@gmail.com
نصرت ریاحی‌نیا (نویسندهٔ مسئول)
استاد، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران
riahi@khu.ac.ir
سمیه‌سادات آخشیک
استادیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران
akhshik@khu.ac.ir

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر شناسایی مسائل اساسی سیاست‌گذاری ملی کتابخانه‌های عمومی ایران از دیدگاه سیاست‌گذاران و متخصصان موضوعی است.

روش: این پژوهش از نوع پژوهش‌های کاربردی است که با استفاده از رویکرد کیفی و بهره‌گیری از روش نظریهٔ زمینه‌ای و تشکیل گروه کانونی متخصصان انجام شده است. جامعهٔ پژوهش شامل خبرگان و متخصصان در حوزهٔ سیاست‌گذاری عمومی، سیاست‌گذاری فرهنگی و نیز خبرگان و متخصصان و صاحب‌نظران حوزهٔ کتابخانه‌های عمومی بودند. داده‌های از طریق مصاحبهٔ نیمه‌ساختاریافته گردآوری شد و برای کدگذاری و تحلیل آن‌ها از نرم‌افزار تحلیل داده‌های کیفی MAXQDA و نیز اکسل استفاده شد.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان داد که «فقدان معنای واحد از کتابخانه‌های عمومی در کشور (بین متخصصان، سیاست‌گذاران و مردم)»، «عدم توازن بین تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی»، و «میزان توانمندی مدیران در عرصهٔ کتابخانه‌های عمومی (سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و اجرا)» مسائل سیاست‌گذاری ملی کتابخانه‌های عمومی کشور هستند. همچنین، با بررسی روابط بین مقوله‌ها و در نظر گرفتن مقوله‌های محوری، مسئلهٔ «تعارض بین سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی کتابخانه‌های عمومی کشور» به‌عنوان مسئلهٔ اصلی سیاست‌گذاری ملی کتابخانه‌های عمومی ایران شناسایی شد که مورد اجماع اعضای گروه کانونی نیز قرار گرفت.

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]
[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

اصالت/ارزش: نقطه‌قوت این پژوهش بهره‌گیری از نظرات سیاست‌گذاران عمومی و کتابخانه‌های عمومی به‌منظور شناسایی مسائل اساسی است و از اولین پژوهش‌هایی است که مسائل کتابخانه‌های عمومی در سیاست‌گذاری ملی کتابخانه‌های عمومی ایران را با بهره‌گیری از روش کیفی مطالعه کرده است. همچنین، از نظرِ موضوع و روش پژوهش، دارای اصالت است.

کلیدواژه‌ها: سیاست‌گذاری ملی، کتابخانه‌های عمومی، نظریهٔ زمینه‌ای، گروه کانونی، سیاست‌گذاری

تعارض منافع: گزارش نشده است.
منبع حمایت‌کننده: حامی مالی نداشته است.
استناد: ابراهیمی، رحمان؛ ریاحی‌نیا، نصرت؛ و آخشیک، سمیه سادات (۱۴۰۰). مسئله‌شناسی سیاست‌گذاری ملی کتابخانه‌های عمومی ایران از دیدگاه سیاست‌گذاران و متخصصان موضوعی. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*. ۲۷(۲)، ۱۹۵-۲۲۶.

تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی. دورهٔ ۲۷، شمارهٔ ۲، صص ۱۹۵-۲۲۶
DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0
تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۰۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۱۵
نوع مقاله: علمی پژوهشی
© نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]
[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

مقدمه

سیاست بیانیه‌ای از اهداف و مقاصد یک سازمان است که چهارچوبی کلی برای چگونه عمل کردن فراهم می‌کند. سیاست، راهنمایی برای عمل، اتخاذ تصمیم‌ها و راهنمای اقدامات و مسائل دیگر است. سیاست ملی، اعلامیهٔ رسمی ادراک و تعهد دولت دربارهٔ چگونه عمل کردن در حوزه‌ای مشخص است. سیاست ملی کتابخانه چهارچوبی کلی برای برنامه‌ریزی و هماهنگی توسعهٔ کتابخانه‌های سراسر کشور است. سیاست ملی کتابخانه برنامه‌ای برای عمل کردن و بیانیه‌ای از آرمان‌های پیشنهادی یا اخذ شده توسط دولت است. سیاست ملی کتابخانه‌ها ممکن است بخشی از یک سیاست گسترده‌تر باشد، مانند سیاست ملی اطلاعات، راهبردهای ملی فناوری اطلاعات، سیاست ملی آموزش یا سیاست ملی کتاب. سیاست ملی می‌تواند برای انواع خاصی از کتابخانه‌ها به‌صورت خاص تدوین شود؛ برای مثال، کتابخانه‌های عمومی می‌توانند سیاست خاص خودشان را داشته باشند یا برای مناطق خاصی از کشور، سیاستی مخصوص آن منطقه تدوین شود (ان‌آی‌دی‌ای[1]، ۲۰۱۱).

شناسایی مسئله مهم‌ترین قسمت از فرایند سیاست‌گذاری است (ملک‌محمدی، ۱۳۹۴: ۴۰-۴۱). موفقیت در سیاست‌گذاری در صورتی است که برای مشکلی که صحیح شناخته شده است راه‌حل درستی انتخاب شود. در حالت معمول، علت شکست سیاست‌گذاری‌ها فقدان راه‌حل صحیح برای مشکلی واضح و روشن نیست؛ بلکه علت ناکامی ارائهٔ پاسخ به مشکلی است که به‌درستی شناخته نشده است (وحید، ۱۳۸۵: ۷۴).

فرایند سیاست‌گذاری در خصوص مسائل عمومی، که ارائهٔ خدمات کتابخانه‌ای به عموم مردم جامعه می‌تواند به‌عنوان یکی از این مسائل مطرح باشد، مراحل مختلفی دارد و نظریه‌پردازان مختلف، مراحل متعددی را برای این امر در نظر گرفته‌اند. میشل و اسکات[2] در کتاب خود با عنوان *سیاست عمومی* مراحل تعریف مشکل، دستورگذاری، تهیه‌وتنظیم سیاست، مشروعیت‌بخشی، اجرا، ارزیابی و تغییر را فرایند منطقی سیاست‌گذاری ذکر کرده‌اند و معتقدند در دنیای واقعی ممکن است بعضی مراحل با هم اتفاق بیفتد یا نادیده گرفته شوند. به‌طور کلی، مدل‌های مختلفی برای سیاست‌گذاری عمومی وجود دارد که شامل مدل تعقل‌گرایی، مدل رضایت‌بخش، مدل تغییرات تدریجی، مدل تلفیقی، مدل گروهی، مدل سطل زباله، نظریهٔ

1. Network for Information & Digital Access (NIDA)
2. E. Kraft Micheal & R. Furlong Scott

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]
[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

انتخاب عمومی، مدل نهادگرایی، مدل سیستمی، مدل فرایندی یا چرخه‌ای، مدل تعاملی، نظریهٔ نخبگان، نظریهٔ جامعه مرکب و سیاست به‌عنوان یادگیری متقابل، در حوزهٔ سیاست‌گذاری عمومی هستند (قلی‌پور و غلام‌پور آهنگر، ۱۳۹۳: ۸۳-۸۹). نقطهٔ مشترک مدل‌های فوق، ضرورت مسئله‌شناسی و مشخص کردن مسائل اساسی در گام نخست است.

سیاست‌گذاری در حوزهٔ کتابخانه‌های عمومی را می‌توان به‌عنوان بخشی از سیاست‌گذاری فرهنگی در ایران قلمداد کرد (اجلالی، ۱۳۷۹). از طرفی، به‌دلیل سروکار داشتن کتابخانه‌های عمومی با اطلاعات، در کشورهای مختلف، سیاست‌گذاری کتابخانه‌ها به‌خصوص کتابخانه‌های عمومی، در حوزهٔ سیاست‌گذاری اطلاعاتی یا سیاست‌های اطلاع‌رسانی ملی جای می‌گیرد (باکلی اون[1]، ۲۰۱۱؛ هلینگ[2]، ۲۰۱۲).

آغاز سیاست‌گذاری خاص کتابخانه‌های عمومی در ایران را می‌توان مصادف با تصویب «قانون تأسیس کتابخانه‌ی عمومی در تمام شهرها» در سال ۱۳۴۴ ذکر کرد. با تأسیس یک اداره به نام «ادارهٔ کتابخانه‌های عمومی» در وزارت تازه‌تأسیس «فرهنگ و هنر» آن زمان (فرهنگ و ارشاد اسلامی فعلی)، تصدی کتابخانه‌های عمومی کشور به‌طور مستقیم توسط دولت مرکزی انجام شد. در سال ۱۳۵۳ با تخصیص بودجهٔ کافی به وزارت فرهنگ و هنر، راه‌اندازی و ادارهٔ کتابخانه‌های عمومی کل کشور بر عهدهٔ این وزارت‌خانه قرار گرفت و اجرای قانونی که به‌موجب آن شهرداری‌ها موظف بودند ۱/۵ درصد درآمد خود را به کتابخانه‌های عمومی اختصاص دهند، منتفی شد و تمام امور مالی و اداری با تجدید سازمان به تصویب امور اداری و استخدامی کشور رسید. نتیجهٔ تصویب این تبصره، حذف انجمن‌ها، اختیارات محلی و مردمی در ادارهٔ کتابخانه‌های عمومی شد. بدین ترتیب، کتابخانه‌های عمومی ایران به‌طور رسمی به بخش جدانشدنی پیکرهٔ بوروکراسی دولت مرکزی تبدیل شدند (ابرامی[3]، ۱۹۷۶).

در طی شش دههٔ اخیر، مدیریت کتابخانه‌های عمومی کشور دچار فرازوفرودهای بسیار شد تا اینکه در سال ۱۳۸۲ «قانون تأسیس و نحوهٔ اداره کتابخانه‌های عمومی در کشور» توسط مجلس شورای اسلامی تصویب و آیین‌نامهٔ اجرایی آن در سال ۱۳۸۳ ابلاغ شد که در نتیجهٔ آن، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور به‌عنوان نهاد اداره‌کنندهٔ کتابخانه‌های عمومی در سطح کشور تعیین شد (ابراهیمی، ۱۳۹۰: ۲۷).

1. Buckley Owen 2. Helling 3. Ebrami

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

سیاست‌گذاری ملی قوی و مستحکم برای کتابخانه‌های عمومی تنها راهی است که رشد متعادل کتابخانه‌های عمومی در سراسر کشور را تضمین می‌کند. برای مثال، افزایش مداوم و طولانی‌مدت استفاده از کتابخانه‌ها در میان مردم فنلاند از زمانی شروع شد که دولت توجه خود را به کتابخانه‌های عمومی معطوف کرد. سیاست ملی می‌تواند با حذف برخی از ابهام‌ها و بلاتکلیفی‌ها به تأمین بودجه کتابخانه‌های عمومی کمک شایانی کند (هلینگ، ۲۰۱۲).

یکی از نکات قابل‌تأمل در سیاست‌گذاری کتابخانه‌های عمومی، توجه به دیدگاه سیاست‌گذاران ملی و محلی نسبت به کتابخانه‌های عمومی است که آشنایی آنها با ساختار، اهداف و رسالت کتابخانه‌های عمومی می‌تواند در سیاست‌گذاری مطلوب برای کتابخانه‌های عمومی و نیز بهره‌گیری از توان کتابخانه‌های عمومی برای ایفای نقش خود در جامعهٔ مدنی بسیار مؤثر باشد.

یافته‌های پژوهش اوجن[1] (۲۰۱۲) با موضوع بررسی نگرش سیاست‌گذاران نشان داد سیاست‌مداران دانش گسترده‌ای دربارهٔ هنجارها و ارزش‌های موجود در زمینهٔ کتابخانه‌های عمومی دارند. در سطح محلی نیز سیاست‌مداران توسعهٔ کتابخانه‌ها را بخشی از توسعهٔ شهری قلمداد می‌کنند و آن را نمودی برای دانش و فرهنگ شهر تلقی می‌کنند.

در پروژهٔ بررسی سیاست‌های کتابخانه‌های عمومی در استرالیا، ارزیابی‌ای از نگرش و درک سیاست‌گذاران ملی از نقش، ارزش و تأثیر خدمات کتابخانه‌های عمومی انجام گرفت و نتایج آن نشان داد کتابخانه‌های عمومی نهادهای سیاسی هستند، زیرا سیاست‌مداران درمورد منابع مالی و آیندهٔ آن‌ها تصمیم می‌گیرند (اسمیت و آشروود[2]، ۲۰۰۴).

آودانسون (۲۰۰۵) به بررسی معنای کتابخانه‌های عمومی از نظرِ سیاست‌مداران توجه کرد. نتایج پژوهش وی نشان داد مهم‌ترین و اولین نقش کتابخانه‌های عمومی ترویج مطالعه است و اعضای پارلمان و سیاست‌مداران حکومت محلی درک مشترکی در این زمینه دارند؛ ولی از طرف دیگر، سیاست‌مداران کتابخانه‌ها را برای دموکراسی و برابری در جامعه ضروری نمی‌دانند و دیدگاه سیاست‌مداران دربارهٔ وظایف و نقش کتابخانه‌ها، شامل نقش‌های سنتی مرتبط با کتاب، خواندن و ترویج فرهنگ، نگهداری و ترویج میراث ادبی ملی، مروج یکپارچگی اجتماعی و مهارت‌های خواندن، و ابزاری برای دسترسی مردم به فناوری اطلاعات و ارتباطات است.

1. Evjen 2. Kerry Smith & Bob Usherwood

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

بوگی و کوپر[1] (۲۰۱۰) در پژوهش خود با عنوان «کتابخانه‌های عمومی: چشم‌انداز سیاسی دربرابر خواست عمومی» سیاست دولت بریتانیا در قبال کتابخانه‌های عمومی را مطالعه کرده و بیان کردند که از اواخر دهۀ ۱۹۹۰ به بعد کتابخانه‌های عمومی بریتانیا مورد توجه بی‌نظیر دولت قرار گرفته‌اند. نتایج این پژوهش نشان داد که ناسازگاری ذاتی بین خواست دولت و تقاضای مردم وجود ندارد. برای مثال، دولت می‌خواست که مردم از فناوری اطلاعات در کتابخانه استفاده کنند و مردم نیز برای استفاده از فناوری اطلاعات به کتابخانه‌های عمومی مراجعه می‌کردند.

در پژوهشی دیگر، ردیجنگ[2] (۲۰۱۳) چگونگی پشتیبانی کتابخانه‌های عمومی از دستورکار دولت برای دستیابی به جامعه مطلع و آموزش‌دیده و نیز نقش کتابخانه‌ها در تحقق چشم‌انداز ملی ۲۰۱۶ بوتسوانا[3] را بررسی کرد. این پژوهش نشان داد کتابخانه‌های عمومی با برنامه‌هایی مانند باشگاه‌های خواندن، آموزش رایانه به جوانان، کمک به انجام تکالیف دانش‌آموزان با همکاری مدارس، آموزش افراد توان‌خواه مانندآموزش خط بریل، آموزش‌های مربوط به سلامت جامعه (آموزش‌های لازم برای پیشگیری و درمان ایدز، آموزش دربارۀ مصرف مواد مخدر و الکل)، برنامه نوآوری سسیگو[4] دربارۀ حمایت مادی از فراهم‌کنندۀ برنامۀ برتر کتابخانه‌های عمومی بوتسوانا (شامل دستیابی به منابع دیجیتالی در کتابخانه‌های عمومی، آموزش رایانه به جوانان، بازی‌های مجازی آموزشی و ...)، در دستیابی به چشم‌انداز ملی ۲۰۱۶ پشتیبان دولت بوده‌اند.

پژوهش جاگر و سارین (۲۰۱۶) نیز نشان داد با وجود اینکه کتابخانه‌ها نهادی سیاسی‌اند و بسیاری از فعالیت‌های حرفه‌مندان کتابداری ماهیتاً سیاسی است، آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی هنوز دانشجویان را از حیث جنبۀ مذکور آماده نکرده است. پرداختن به این جنبه از آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی و ایجاد برنامه‌ای درسی که بر جنبه‌های سیاسی کتابداری تأکید کند، دانشجویان را برای ارائۀ خدمات به مشتریان کتابخانه، اجتماعات و سازمان‌های متبوعشان آماده خواهد کرد.

1. Alan Boughey and Mike Cooper
2. Radijeng
۳. کشوری کوچک در آفریقا با دو میلیون نفر جمعیت
4. Sesigo

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]
[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

ویدرشایم[1] (۲۰۱۸) با بهره‌گیری از نظریهٔ سیاسی، توسعهٔ کتابخانه‌های عمومی ایالات متحده در سدهٔ گذشته را مطالعه کرده است. بر اساس نتایج این پژوهش، پاسخ‌گویی مطلوب به نیاز مخاطبان شرط اصلی توسعهٔ کتابخانه‌های عمومی در دهه‌های مختلف شده است. همچنین، سیستم کتابخانه‌ای پاسخ‌گو، انعطاف‌پذیر، پشتیبان مدنی جامعه و دارای مشروعیت در جامعهٔ خود است.

پژوهش‌هایی در داخل کشور نیز به بررسی نگرش سیاست‌گذاران دربارهٔ کتابخانه‌های عمومی پرداخته‌اند. شیرازی (۱۳۹۶) الگوی تعامل نهاد کتابخانه‌های عمومی و امور کتابخانه‌های شهرداری تهران را از طریق انجام مصاحبهٔ عمیق با مدیران و سیاست‌گذاران هر دو سازمان مطالعه کرد و بر نقش تنظیمگری به‌جای تصدیگری ادارهٔ کتابخانه‌های عمومی توسط نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور تأکید داشت. بر اساس قانون، نهاد کتابخانه‌های عمومی مرجع سیاست‌گذار در حوزهٔ کتابخانه‌های عمومی است و این نهاد خود را در جایگاه سیاست‌گذار، ناظر بر فعالیت کتابخانه‌های عمومی می‌بیند. این پژوهش تلاش داشت تا با بررسی شرایط و مشکلات موجود به الگویی دست یابد که ارتباط بین کتابخانه‌های نهاد و شهرداری را روشن ساخته و دشواری‌های ناشی از الزام به پرداخت نیم درصد مذکور را مرتفع سازد. چنین مطلوبیتی جز با تفکیک نقش سیاست‌گذاری از اجرا و حرکت به‌سمت تنظیمگری به‌جای تصدیگری حاصل نخواهد شد.

خاشعی (۱۳۹۷) بیان کرد که جایگاه متمایز کتابخانه‌های عمومی در دولت‌های جدید با کارکردهایی از قبیل پرکردن شکاف‌های دولت ملت، بازتولید سیاست‌های عمومی کشورها و دولت‌ها در سطح توده‌ها، تبادل فرهنگی سیاست‌های کلان کشورها با مردم و ساختارهایی برای توانمندسازی عمومی مرتبط هستند و بنابراین کتابخانه‌های عمومی می‌توانند نقش‌آفرینان اجتماعی در مراحل تدوین، اجرا و ارزیابی سیاست‌های عمومی کشورها و حاکمیت‌ها باشند.

ابراهیمی و دیگران (۱۳۹۹) نیز در پژوهش خود اسناد سیاستی در حوزهٔ کتابخانه‌های عمومی کشور را تحلیل محتوا کرده‌اند، که در واقع، مسائل اساسیِ مورد توجه سیاست‌گذاران عرصهٔ کتابخانه‌های عمومی را در طی چهار دههٔ اخیر نشان می‌دهد.

1. Widdersheim

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

علی‌رغم سیاست‌گذاری‌های ملی انجام‌شده در حوزهٔ کتابخانه‌های عمومی، در حال حاضر کتابخانه‌های عمومی کشور با مشکلات مختلفی همچون مجموعه‌سازی، ساختار و تشکیلات اداره، مشکلات تأمین منابع مالی، و نابرابری دسترسی عموم افراد جامعه به کتابخانه‌ها روبه‌رو هستند (افشار زنجانی، ۱۳۹۴؛ ابراهیمی و دیگران، ۱۳۹۹). وجود مشکلات متعدد ذکرشده نشان می‌دهد که برای بهبود وضعیت کتابخانه‌های عمومی ایران و تطابق آن‌ها با شرایط جدید و رفع نیازها لازم است سیاست‌هایی وضع شود که اولین گام در این خصوص، مسئله‌شناسی سیاست‌گذاری ملی کتابخانه‌های عمومی و در واقع شناسایی مسائل اولویت‌دار کتابخانه‌های عمومی کشور است.

نکتهٔ قابل‌توجه دیگر، نقش متخصصان موضوعی در بحث سیاست‌گذاری ملی کتابخانه‌های عمومی است. به نظر می‌رسد اجرای «طرح توسعهٔ نظام کتابخانه‌های عمومی در ایران» در اواخر دههٔ هفتاد (مهراد و حری، ۱۳۸۰)، نقشی بسزا در تدوین «قانون تأسیس و نحوهٔ ادارهٔ کتابخانه‌های عمومی کشور» داشته است. با مدنظر قرار دادن این اتفاق تاریخی در تدوین نظام ادارهٔ کتابخانه‌های عمومی کشور، برای اصلاح این نظام نیز، بهره‌مندی از تجارب و نظرات کتابداران و متخصصان موضوعی ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. در این پژوهش، دیدگاه هر دو گروه از این متخصصان مطالعه شده است.

به این ترتیب، پژوهش حاضر در پی پاسخ به این پرسش است:

در سیاست‌گذاری ملی کتابخانه‌های عمومی ایران، مهم‌ترین مسائل از دیدگاه سیاست‌گذاران و متخصصان موضوعی چه هستند؟

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظرِ هدف، پژوهشی کاربردی و از نظرِ رویکرد، پژوهشی کیفی محسوب می‌شود. در اجرای این پژوهش، به‌دلیل نو بودن موضوع پژوهش، بهره‌گیری از داده‌های غنی و ماهیت اکتشافی موضوع پژوهش، از روش نظریهٔ زمینه‌ای بهره گرفته شد. همچنین، به‌منظور دستیابی به اتفاق‌نظر و ارزیابی نتایج حاصل، گروهی کانونی متشکل از شش نفر از متخصصان مشارکت‌کننده در پژوهش تشکیل شد و نتایج حاصل از مصاحبه‌ها به بحث گذاشته شد.

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

جامعهٔ این پژوهش کلیهٔ خبرگان و متخصصان در حوزهٔ سیاست‌گذاری عمومی، سیاست‌گذاری فرهنگی و نیز ناظران سیاست‌گذاران، متخصصان، خبرگان و پژوهشگران علم اطلاعات و دانش‌شناسی را که صاحب تجربه، اثر پژوهشی و کاربردی، تجربهٔ مستقیم تدوین، اجرا یا نظارت بر سیاست یا صاحب‌نظر در حوزهٔ کتابخانه‌های عمومی بودند در بر گرفت.

روش نمونه‌گیری در این بخش پژوهش — با توجه به اینکه پژوهشی کیفی و با راهبرد نظریهٔ زمینه‌ای است — نمونه‌گیری نظری[1] بود و از میان اعضای جامعهٔ پژوهش، مواردی که تخصص، تجربه و اطلاعات فراوانی دربارهٔ موضوع‌های اساسی سیاست‌گذاری و کتابخانه‌های عمومی داشتند، به‌عنوان نمونه انتخاب شده‌اند. با توجه به اشباع نظری در فرایند پژوهش‌های نظریهٔ زمینه‌ای، در نهایت ۲۷ نفر حجم نمونه را تشکیل دادند.

به‌منظور گردآوری داده‌ها، از روش مصاحبهٔ نیمه‌ساختاریافته در مرحلهٔ اول، و مصاحبهٔ گروه کانونی در بخش ارزیابی نظریه و دستیابی به اتفاق‌نظر استفاده شد. برای نسخه‌برداری از داده‌ها و ذخیرهٔ آن‌ها، از واژه‌پرداز ورد[2] استفاده شد و برای کدگذاری، متون در نرم افزار MAXQDA وارد شد و از روش کدگذاری نظری که شامل کدگذاری آزاد، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی است برای رسیدن به پاسخ پرسش‌ها و نظریه بهره گرفته شد. با توجه به تعداد زیاد مفاهیم، از نرم افزار اکسل[3] نیز برای مقوله‌بندی مفاهیم استفاده شد.

روابط میان مقوله‌های محوری مختلف با استفاده از الگوی مدل پارادایمی ذیل مشخص شد (استراوس و کربین[4]، ۱۹۹۸: ۹۹ و ۱۲۴).

بعد از پایان مرحلهٔ کدگذاری گزینشی، فرایند نظریه‌سازی و تکوین نظریه به اتمام رسید. در این مرحله است که برای ارزیابی نظریهٔ به‌وجودآمده از نظریهٔ زمینه‌ای، به کسب نظر متخصصان کتابخانه‌های عمومی و سیاست‌گذاری عمومی در خصوص نظریهٔ به‌وجودآمده اقدام شد.

در این مرحله، شش نفر به‌عنوان اعضای گروه کانونی با در نظر گرفتن ویژگی همگن بودن و دارا بودن طیفی از تجربه‌ها انتخاب شدند. لازم به ذکر است علاوه بر شش نفر اعضای حاضر در گروه کانونی، دو نفر از مصاحبه‌شوندگان نیز دعوت شده بودند که به‌دلیل مسائل غیرقابل‌پیش‌بینی نتوانستند در گروه کانونی حاضر شوند.

1. Theoretical Sampling 2. Word 3. Excel 4. Strauss & Corbin

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]
[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

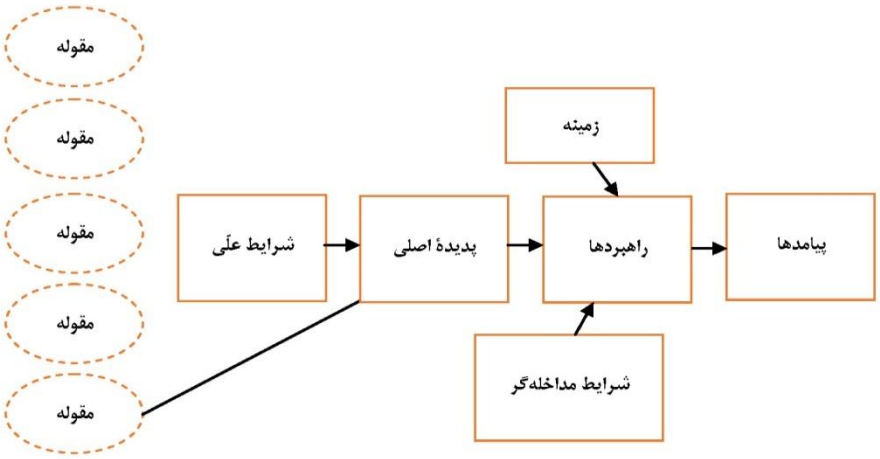

تصویر ۱. نمایش کدگذاری در نظریهٔ زمینه‌ای، از کدگذاری باز تا محوری (استراوس و کربین، ۱۹۹۸ نقل در بازرگان، ۱۳۸۷: ۱۰۲)

به‌منظور تضمین صحت و قابلیت اعتماد قسمت‌های مختلف این پژوهش، از معیارهای اعتبارپذیری، قابلیت اطمینان، تأییدپذیری و قابلیت انتقال استفاده شد، که معیارهای جایگزین اعتبار و پایایی در پژوهش کیفی هستند (لینکلن و گوبا، ۱۹۸۵).

در ارزیابی اعتبارپذیری این پژوهش، راهکار بررسی از زوایای مختلف و مطالعهٔ مقایسه‌ای مداوم مصاحبه‌ها با یکدیگر و شناسایی موارد نادرست و اصلاح آن انجام شد. علاوه بر این، درگیری طولانی‌مدت با موضوع پژوهش نیز روشی دیگر برای اعتباربخشی به داده‌ها بود. پژوهشگران به‌مدت ۱۲ ماه با موضوع پژوهش درگیر بودند و یافته‌ها را چندین بار مرور و اصلاح کردند.

قابلیت اطمینان در پژوهش کیفی معادل پایایی در پژوهش کمّی است. پژوهشگر برای دستیابی به قابلیت اطمینان در پی آن است که خواننده متقاعد شود که با توجه به فرایند طی‌شده در پژوهش، یافته‌ها از قابلیت اطمینان برخوردار است (لینکلن و گوبا، ۱۹۸۵). برای قابل ردیابی کردن و بررسی قابلیت اطمینان این پژوهش، «مسیرنمای حسابرسی» تهیه شد، بدین صورت که جزئیات مربوط به روند و چگونگی گردآوری داده‌ها و نحوهٔ تصمیم‌گیری‌ها، تفسیرها و تحلیل‌های انجام‌شده در فرایند پژوهش به‌عنوان جای‌پایی برای حسابرسی فردی خارج از پژوهش تهیه و نگهداری شد (حریری، ۱۳۸۵).

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

تأییدپذیری در رویکرد کیفی جایگزینِ عینیت در پژوهش کمّی است. به‌منظور دستیابی به تأییدپذیری، ادعاها، یافته‌ها و تفسیرها به‌نحوی آشکار با داده‌ها پیوند داده شد و بدین طریق داده‌ها و مستندات مربوط به استنتاج‌ها و تفسیرها، و منطق رسیدن از داده‌ها به این تفسیرها و یافته‌ها، برای بازرسی توسط دیگران دسترس‌پذیر شد. (فلیک، ۱۳۸۷). در این زمینه نیز متن ۱۰ مصاحبه به‌همراه کدگذاری باز در اختیار پژوهشگران مسلط به نظریهٔ زمینه‌ای قرار گرفت تا در خصوص فرایند تجزیه‌وتحلیل اعلام‌نظر کنند. همچنین، حسابرسی تأییدپذیری نیز انجام شد.

«یک پژوهش زمانی انتقال‌پذیر است که افراد، معقول بودن و درستی یافته‌ها را در زمینهٔ اجتماعی خود تشخیص دهند» (هومن، ۱۳۸۹: ۶۳). در این پژوهش، برای ارزیابی قابلیت انتقال، یافته‌ها در اختیار چهار پژوهشگر حوزهٔ کتابخانه‌های عمومی قرار گرفت و بدین ترتیب انتقال‌پذیری داده‌ها به تأیید آن‌ها رسید.

یافته‌ها

پس از انجام ۲۷ مصاحبه و کدگذاری، ۵۳۸ مفهوم شناسایی شد، و با مقایسهٔ مفاهیم و استخراج موارد مشابه و رفت‌وبرگشت‌های متناوب بین مفاهیم به‌دست‌آمده، در کل ۱۵۱ مقوله استخراج شد. با تعیین مفاهیم و مقولات، مرحلهٔ کدگذاری باز به اتمام می‌رسد. در کدگذاری محوری، مقوله‌های محوری و اصلی شناسایی شدندکه عبارت‌اند از:

۱) فقدان معنای واحد از کتابخانه‌های عمومی در کشور (در میان متخصصان، سیاست‌گذاران و مردم)
۲) عدم توازن بین تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی
۳) میزان توانمندی مدیران در عرصهٔ کتابخانه‌های عمومی (سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و اجرا)

نمونه‌هایی از مقوله‌های استخراج‌شده از مصاحبه‌ها و نقل‌قول‌های مرتبط با آن در جدول ۱ آورده شده است.

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

جدول ۱. نمونه‌ای از مقوله‌ها و نقل‌قول‌های مربوطه

مقوله	نقل‌قول مرتبط
تعارض در اهداف کتابخانه‌ها از نظرِ متخصصان و سیاست‌گذاران	«در اینجا بین دو منظر متخصصان و گردانندگان حتی تعارض وجود دارد؛ یعنی آن‌ها دوست دارند کتابخانه‌های عمومی مروج اهداف آن‌ها باشد ولی از نظرِ متخصصان، کتابخانهٔ عمومی باید خودش تعیین بکند که هدفش چیست». (مصاحبه‌شوندهٔ ذ) «متولیان امر هنوز نمی‌دانند چه کاری می‌کنند. ادعا می‌کنند که مشخص کرده‌اند، ولی در عمل و در اجرا خیلی شفاف و مشخص نیست». (مصاحبه‌شوندهٔ ب)
عدم تجربهٔ کتابخانه عمومی و پدیده‌های جدید توسط سیاست‌گذاران	«برخی از مسئولان، تجربهٔ کتابخانه و چیزهای مدرن ندارند». (مصاحبه‌شوندهٔ ط) «کتابخانه‌های عمومی که به‌عنوان یک پدیدار در تاریخ مدرنیته که ظهور کرده و مطرح شده، صرفاً کتابخانه ای نیست که درش به روی همه باز باشد». (مصاحبه‌شوندهٔ ج)
مشارکت اندک متخصصان کتابداری در جامعهٔ مدنی و سیاست‌گذاری	«ولی ما همچنان به کسانی نیاز داریم در کشوری مثل ایران یک پا در دولت داشته باشند یک پا هم در جامعهٔ مدنی و نهادهای مدنی داشته باشد. در سیاست‌گذاران دنبال آن کسانی بگردیم که واقعاً درک مشترکی از دو فضا داشته باشند» (مصاحبه‌شوندهٔ ط)
فقدان مرجعیت در سیاست‌گذاری کتابخانه‌های عمومی	«لازم است سیاست‌گذاری کتابخانه‌های عمومی، بر مبنای اسنادی همچون بیانیهٔ ایفلا و یونسکو انجام شود. هرچند، این فقدان مبنا در سایر عرصه‌های کشور نیز مشاهده می‌شود». (مصاحبه‌شوندهٔ س)
بستر تاریخی، فرهنگی و اجتماعی	«در حوزهٔ کتابخانه های عمومی هم همین اتفاق افتاده است. مثلاً به‌صورت تاریخی مردم ما کتاب‌خوان نیستند و ادبیات شفاهی را می‌پسندند. این یک بستر تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و شخصی است». (مصاحبه‌شوندهٔ ذ)
تعدد نهادهای سیاست‌گذار کتابخانه‌های عمومی	«به‌نظر من، یکی از علت‌های مهم‌اش این تعددی است که در زمینهٔ نهادهای سیاست‌گذاری در این حوزه وجود دارد». (مصاحبه‌شوندهٔ ح) «کتابخانه‌های عمومی با یک سیاست واحد در کشور ما اداره نمی‌شوند». (مصاحبه‌شوندهٔ خ)
شکل‌گیری تدریجی نقش در تاریخ	«کتابخانه‌های عمومی بخشی از حوزهٔ عمومی بورژواتیک قرن هجدهم است و به‌تدریج قوام و شکل پیدا کرد، نهادمند شد و پیش رفت». (مصاحبه‌شوندهٔ ج) «نقش در طول تاریخ شکل می‌گیرد و سپردنی نیست، بلکه ایفاکردنی است». (مصاحبه‌شوندهٔ ر)

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

مقوله	نقل‌قول مرتبط
ترویج خواندن به‌عنوان موضوع کتابخانهٔ عمومی	«ما گفتیم کتابخانه‌های عمومی برابر است با ترویج خواندن. ترویج خواندن هم نه، ترویج کتاب. کتاب را به‌عنوان یک شیء موضوع قرار دادیم». (مصاحبه‌شوندهٔ ث) «کتابخانه‌های عمومی در حال حاضر با هدف ترویج خواندن، به‌خصوص خواندن محتواهای تولیدشده به‌صورت سفارشی فعالیت می‌کنند». (مصاحبه‌شوندهٔ ف)
مشخص نبودن نقش کتابخانهٔ عمومی در مدل توسعهٔ کشور	«در مدل توسعهٔ کشور، کتابخانه‌های عمومی هیچ معنایی ندارد. نمی‌دانند چه نقشی به آن بدهند. منظورم داخلی است. درمورد سیاست‌گذاری ایران صحبت می‌کنیم. در مدل توسعهٔ ما، کتابخانه‌های عمومی معنا ندارد». (مصاحبه‌شوندهٔ ث) «کتابخانهٔ عمومی در اکثر اسناد مغفول مانده». (مصاحبه‌شوندهٔ گ)
بازتعریف مأموریت کتابخانه‌های عمومی	«به مسئلهٔ مأموریت کتابخانه‌های عمومی توجه کافی نشده. فکر کردند که اشتباه از مدیریت است». (مصاحبه‌شوندهٔ ح) «باید یک بازنگری در تعریفش شود که اصلاً نقش کتابخانهٔ عمومی چیست؟ و چقدرش انجام می‌شود». (مصاحبه‌شوندهٔ ب)
بازتعریف خدمات کتابخانه‌های عمومی	«مدتی پست خیلی خوب توانست خودش را بازتعریف بکند و خیلی از خدماتی را که مردم نیاز داشتند پست انجام می‌داد. کتابخانهٔ عمومی نیز باید خدمات خود را بازتعریف کند». (مصاحبه‌شوندهٔ ح) «آیندهٔ کتابخانه‌ها بیشتر باید به این سمت برود که نیازهای آموزشی جامعه را رفع کند و به آن‌ها کمک کند در مسیر خودآموزی حرکت کنند» (مصاحبه‌شوندهٔ ش)
آیندهٔ نامطلوب کتابخانه‌های عمومی	«با این سناریوی با همین فرمان برویم جلو چه می‌شود. این کتابخانه‌ها نه تعطیل می‌شوند نه جان می‌دهند از بین می‌روند و نه زندگی درست می‌توانند بکنند». (مصاحبه‌شوندهٔ ث) «من با روندی که تا الان دیدم خیلی به آیندهٔ کتابخانه‌های عمومی خوش‌بین نیستم، با توجه به بودجه و مسائل اقتصادی کشور». (مصاحبه‌شوندهٔ ض) «پیش‌بینی‌ام خوب نیست، ولی با ادامهٔ وضع فعلی بدتر هم خواهد شد». (مصاحبه‌شوندهٔ ژ)
عدم توازن بین تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی	«اگر ما از زاویهٔ مسائل ملی کشور نگاه کنیم، این ساختار متمرکز باعث شده است که تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های کلان که در نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور می‌شود در پیوند با نیازهای محلی نباشد». (مصاحبه‌شوندهٔ ج) «اصلی‌ترین مسئله اصطکاکی است که بین بازیگران محلی تصمیم‌گیران محلی و نهاد متمرکزِ به‌اصطلاح ملی وجود دارد. ما نتوانستیم توازنی بین این دو خط در سیاست‌گذاری‌ها برقرار بکنیم». (مصاحبه‌شوندهٔ ج)

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

مقوله	نقل‌قول مرتبط
مفید بودن کتابخانه برای جامعه	«اگر کتابخانه‌های عمومی خدمات مناسب ارائه کند و مفید باشد دولت مجبور می‌شود بودجهٔ بیشتری به آن اختصاص دهد». (مصاحبه‌شوندهٔ ع) «من فکر می‌کنم اگر کارمان را در کتابخانه خوب انجام بدهیم و فایده داشته باشیم برای جامعه، سیاست‌گذاران توجه می‌کنند». (مصاحبه‌شوندهٔ ض)
افزایش سهم کتابخانه‌های عمومی از بودجهٔ کشور	«۴۰۰ میلیارد برای دولت رقمی نیست، و این با توجه به خدماتی که کتابخانه‌های عمومی ارائه می‌کنند قابل‌تأمین است». (مصاحبه‌شوندهٔ خ) «اگر کتابخانه‌های عمومی خدمات مناسب ارائه کند و مفید باشد دولت مجبور می‌شود بودجهٔ بیشتری به آن اختصاص دهد». (مصاحبه‌شوندهٔ ع)
فقدان قدرت تصمیم‌گیری محلی	«باید به مدیران استان اختیار داد. وقتی شما به آن‌ها اختیار بدهید می رود کاری انجام می‌دهد، ولی الان می‌ترسد با نمایندهٔ مجلس صحبت بکند، کاری انجام دهد و قولی بدهد». (مصاحبه‌شوندهٔ ض) «کتابخانه های عمومی به‌عنوان نهادی پویا درنظر گرفته نمی‌شود که خودش تصمیم بگیرد هدفم چیست». (مصاحبه‌شوندهٔ ذ)
بی‌ثباتی سیاست‌گذاری عمومی در ایران	«سیاست‌ها دنباله‌دار نیست. با تغییر چهره‌های تأثیرگذار که هر چهار سال یک بار انجام می‌گیرد، دوباره از نو می‌خواهند یک چرخی را اختراع بکنند». (مصاحبه‌شوندهٔ ط) «ویژگی سیاست‌گذاری عمومی در ایران — که کار سیاست‌گذاری عمومی در ایران را خیلی دشوار می‌کند — این است که سیاست های عمومی در ایران باثبات نیستند». (مصاحبه‌شوندهٔ ز)
تمرکز در سیاست‌گذاری کلان کشور	«من اول از همه در سیاست‌گذاری‌ها مشکل بزرگ را این می‌بینم که این تمرکزی که در کشور وجود دارد، باعث شده است که ما محلی‌گرایی و تشخص جوامع مختلف را به رسمیت نمی‌شناسیم. همه را داریم یک‌کاسه می‌کنیم». (مصاحبه‌شوندهٔ ط)
واقعی و مردمی‌سازی انجمن‌های کتابخانه‌های عمومی و هیئت‌امنا	«نهاد قاعدتاً باید به‌صورت یک تعیین‌کنندهٔ خط‌مشی باقی بماند، سیاست هایی را تبیین و تدوین کند و آن‌ها را ابلاغ کند، و نهادهایی که به‌عنوان انجمن‌ها در نظر گرفته شده‌اند واقعی‌سازی شوند و افرادی از شهر در این انجمن‌ها قرار بگیرند که بُعد دولتی آن‌ها تقویت نشود. (مصاحبه‌شوندهٔ ذ) «اگر بخواهیم بگوییم که کتابخانه های عمومی چگونه در دنیا به وجود آمدند، می بینیم که مردمی بودند و از دل مردم آمدند. اداره‌کنندگان و سیاست‌گذارانش مردمی هستند؛ در نتیجه، اکثر قوانینی که گذاشته می‌شود افرادی که در آنجا خط‌مشی‌ها و سیاست‌ها را می‌نویسند از بین مردم هستند». (مصاحبه‌شوندهٔ س)

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

مقوله	نقل‌قول مرتبط
بی‌عدالتی در ارائهٔ خدمات	«عدم تبعیض، جامعه‌محوری و تناسب محتوایی (مجموعه‌سازی و روزآمدسازی) از بایسته‌های کتابخانه‌های عمومی است». (مصاحبه‌شوندهٔ ل) «برخی منابع اطلاعاتی به‌علت مجموعه‌سازی متمرکز در کتابخانه‌های عمومی راهی ندارند، در حالی که خواستهٔ مردم است. لذا این افراد از دریافت خدمت کتابخانه‌ای محروم می‌شوند». (مصاحبه‌شوندهٔ ق)
فقدان ردیف بودجهٔ مستقل برای کتابخانه‌ها	«اگر ردیف بودجه در خود قانون کتابخانه‌ها در نظر گرفته می‌شد، این مسائل و مشکلات نبود». (مصاحبه‌شوندهٔ ض) «کتابخانه‌های عمومی ردیف بودجهٔ مستقل برای هزینه‌های جاری ندارد و به این خاطر با مشکلات متعددی روبه‌روست». (مصاحبه‌شوندهٔ ف)
انگیزهٔ اندک کتابداران	«کاهش انگیزهٔ خدمت در کتابداران، به‌علت دست‌بسته بودن‌شان است، که هریک از این‌ها تأثیر قابل‌توجهی در نیل کتابخانه‌ها به اهداف و رسالت‌های وجودی خود است». (مصاحبه‌شوندهٔ ط) «در خود کتابدارانمان هم باید انگیزهٔ بیشتر ایجاد شود». (مصاحبه‌شوندهٔ ژ)
بهره‌گیری از ظرفیت‌های مالی و اداری قانون کتابخانه‌ها	«آن‌قدر که ظرفیت‌های این قانون در بحث مالی و اداری برای نهاد کتابخانه‌های عمومی ایجاد کرده است کمتر قانونی برای دستگاه‌های دیگر دولتی و غیردولتی ایجاد کرده است». (مصاحبه‌شوندهٔ ژ) «باز اختیاراتی به گرداننده‌های کتابخانه‌های عمومی داده شده است که به‌عنوان نهاد عمومی غیردولتی که استقلال مالی دارند به حساب آمده‌اند و همچنین اختیار اینکه کتابخانه‌ها بتوانند هدایا و کمک‌ها مثل وقف‌ها را بپذیرند». (مصاحبه‌شوندهٔ ذ)

این سه مقوله به‌عنوان مسائل اساسی سیاست‌گذاری کتابخانه‌های عمومی در کشور محسوب می‌شوند که در ادامه ارتباط بین این سه مقولهٔ اصلی و زیرمقوله‌ها، در ۳ مدل پارادایمی نشان داده می‌شود.

۱. مدل پارادایمی فقدان معنای واحد از کتابخانه‌های عمومی در کشور

فقدان معنای واحد از کتابخانه‌های عمومی در کشور به این مفهوم است که از نظرِ مصاحبه‌شوندگان، افراد مختلف شامل متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی، متخصصان سیاست‌گذاری عمومی، سیاست‌گذاران و مردم برداشت‌های متفاوتی از تعریف و معنای

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]
[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

کتابخانهٔ عمومی، کارکردها، مأموریت‌ها و خدمات آن دارند. با بهره‌گیری از کدگذاری محوری، مدل پارادایمی فقدان معنای واحد از کتابخانه‌های عمومی، شرایط علّی آن، شرایط مداخله‌گر، زمینه، راهبردهای عمل و در نهایت پیامدهای به‌کارگیری راهبردها در تصویر ۲ نشان داده شده است.

تصویر ۲. مدل پارادایمی فقدان معنای واحد از کتابخانه‌های عمومی در کشور

۲. مدل پارادایمی عدم توازن بین تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی

عدم توازن بین تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی نشان از وجود اصطکاک بین بازیگران محلی، تصمیم‌گیران محلی، و نهاد متولی کتابخانه‌های عمومی است که حدود اختیارات، مسئولیت‌ها و دامنهٔ تصمیم‌گیری بازیگران محلی برای برآوردن نیازهای محلی مشخص نیست و این امر باعث بروز کنش‌هایی می‌شود که در ادامه ذکر خواهد شد. عوامل مؤثر، راهبردها و پیامدهای مربوط به مدل پدیدهٔ عدم توازن بین تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی در تصویر ۳ نشان داده شده است.

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]
[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

تصویر ۳. مدل پارادایمی عدم توازن بین تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی

۳. مدل پارادایمی پدیدهٔ میزان توانمندی مدیران در عرصهٔ کتابخانه‌های عمومی

میزان توانمندی مدیران در عرصهٔ کتابخانه‌های عمومی حاکی از این است که در وضعیت و سیاست‌های موجود نیز می‌توان تا حد مطلوبی کتابخانه‌های عمومی را مدیریت کرده و سیاست‌گذاری کرد. این پدیده مشکلات و چالش‌ها و ناکارآمدی کتابخانه‌های عمومی را بیشتر ناظر بر مدیریت ضعیف مدیران تصمیم‌گیر و مدیران اجرایی شاغل در سطوح ملی و محلی کتابخانه‌های عمومی می‌داند. عوامل مربوط به این پدیده در تصویر ۴ آورده شده است.

بعد از کدگذاری محوری و مشخص شدن سه مسئلهٔ اصلی کتابخانه‌های عمومی کشور، مرحلهٔ نهایی کدگذاری، یعنی کدگذاری گزینشی، انجام شد. در کدگذاری گزینشی، درمورد اصلی‌ترین مقولهٔ پژوهش تصمیم‌گیری شد. همچنین، همهٔ مقوله‌های فرعی به‌طور نظام‌مند به مقولهٔ هسته ارتباط داده شدند. در پژوهش حاضر، معیارهای تعیین مقولهٔ هسته شامل مرکزیت یک مقوله نسبت به مقولات دیگر، فراوانی وقوع آن، جامعیت و سهولت ربط آن به دیگر مقوله‌ها، و سایر مؤلفه‌ها بررسی شده و بر اساس آن پدیدهٔ مرکزی شناسایی شد.

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]
[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

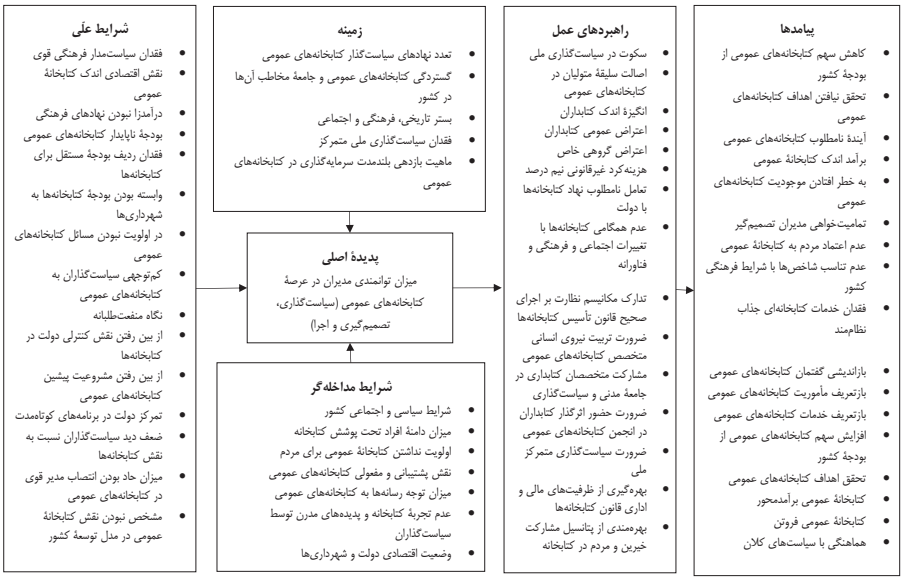

تصویر ۴. مدل پارادایمی میزان توانمندی مدیران در عرصهٔ کتابخانه‌های عمومی

در ادامه، روایتی توصیفی از پدیدهٔ مرکزی ارائه می‌شود که به آن «داستان» گفته می‌شود. این داستان سپس در خصوص پدیدهٔ مرکزی مفهوم‌سازی می‌شود که هدف آن دست یافتن به «یکپارچگی» است (محمدپور، ۱۳۸۹).

با تجزیه‌وتحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌های انجام‌شده، مشخص شد که سه موضوع فقدان معنای واحد از کتابخانه‌های عمومی در کشور (در میان متخصصان، سیاست‌گذاران و مردم)، عدم توازن بین تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی و میزان توانمندی مدیران در عرصهٔ کتابخانه‌های عمومی (سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و اجرا) مهم‌ترین مسائل کتابخانه‌های عمومی کشور هستند که لازم است در این خصوص سیاست‌گذاری شود.

نگاهی دوباره به شرایط علّی این سه پدیده نشان می‌دهد که بحث عدم آشنایی سیاست‌گذاران و مدیران تصمیم‌گیر با کتابخانه‌های عمومی و عدم اهتمام آنان به این امر، به‌عنوان یکی از علل، نمود زیادی دارد. کتابخانه‌های عمومی به مفهوم امروزی پدیده‌ای جدید است که از غرب وارد کشور ایران شده است و برای بقا لازم است در بوم اینجا بازتعریف شود.

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]
[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

از منظری دیگر، برای کتابخانه‌های عمومی در ایران، می‌توان سه عنصر اساسی تعریف کرد: عنصر مدرنیت، عنصر اسلامیت و عنصر ایرانیت. اگر کتابخانهٔ عمومی بتواند از هر سه عنصر مذکور به‌نحوی شایسته بهره‌مند شود، می‌تواند به‌عنوان یک پدیدهٔ جدید به حیات خود ادامه دهد و شکوفا شود. به نظر می‌رسد عنصر اسلامیت در کتابخانه‌های عمومی، به‌علت قرارگیری کتابخانه‌ها در کشور اسلامی و نگرش ایدئولوژیک متولیان ادارهٔ کتابخانه‌های عمومی کشور، بسیار پر رنگ است و به دو عنصر دیگر توجه کمتری شده است.

ایران کشوری با تنوع اقوام، فرهنگ‌ها و خرده‌فرهنگ‌ها، زبان‌ها و نژادهاست و جامعه‌ای چندفرهنگی محسوب می‌شود. این تنوع یکی از ویژگی‌های جدانشدنی کشور ایران است که لازم است برای پررنگ شدن نقش عنصر ایرانیت به این موارد توجهی شایان شود.

از طرفی، در حوزهٔ مدرنیت، در جامعه‌ای که گفتمان حاکم بر آن نقد مدرنیته است، شاید کمتر بتوان به این عنصر توجه کرد. به نظر می‌رسد با رشد و نفوذ فناوری در کشور و همگامی کتابخانه‌های عمومی با این رشد، می‌توان خدمات نوینی ارائه کرده و عنصر مدرنیت کتابخانهٔ عمومی را تقویت کرد. همچنین، میزان بهره‌مندی از فناوری اطلاعات را می‌توان به‌عنوان یکی از شاخص‌های مدرنیت کتابخانه‌های عمومی در نظر گرفت. در این زمینه نیز در کتابخانه‌های عمومی لازم است به‌منظور بهره‌مندی از فناوری در بُعد خدمت رسانی و اطلاع‌رسانی و انجام خدمات کتابخانه ای اقدام شود.

همان طور که از تحلیل داده‌های این پژوهش مشخص است، فقدان معنای واحد از کتابخانهٔ عمومی در ذهن سیاست‌گذاران، تصمیم‌گیران و کاربران بالفعل و بالقوهٔ کتابخانه‌ها یکی از پدیده‌هایی است که خود را پررنگ کرده است. این پدیده در میان اعضای جامعهٔ نمونهٔ پژوهش نیز مشهود است. برخی از اعضای نمونه که بُعد اجرایی و سیاست‌گذاری در آن‌ها پررنگ‌تر از بُعد تخصص کتابداری است در نظرات خود بر نقش فرهنگی کتابخانه‌های عمومی و به‌طور خاص، بر نقش کتابخانه‌های عمومی در ترویج خواندن، به‌عنوان انگارهٔ غالب تأکید بیشتری داشتند، اما اعضای متخصص موضوعی نمونهٔ پژوهش بر نقش آموزشی و اجتماعی کتابخانه‌های عمومی تأکید داشتند و آن‌ها را اجزای جداناپذیر کتابخانه‌های عمومی قلمداد کردند.

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

موضوع دیگر بحث عدم توازن در تصمیم‌گیری بین سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی است. سیاست‌گذاران ملی در تلاش هستند که با افزایش سطح اختیارات خود تمرکز را در ادارهٔ کتابخانه‌های عمومی تقویت کرده و بر فعالیت‌های جزئی کتابخانه‌های عمومی نظارت مستقیم داشته باشند. از طرف دیگر، سیاست‌گذاران محلی نیز در تلاش‌اند با افزایش قدرت تصمیم‌گیری‌شان به نیازهای محلی خود بیشتر توجه کنند. به نظر می‌رسد در این تقابل، بازیگران محلی چندان نتوانسته‌اند موفق عمل کنند و به خواسته‌های خود برسند. در نتیجه، به نظر می‌رسد کتابخانه‌های عمومی توجه به امر یکسان‌سازی فرهنگی را بیشتر از حفظ تنوع فرهنگی و تفاوت‌های محلی در دستورکار خود قرار داده‌اند.

همچنین، فعالیت توانمندی پایین مدیران در سطوح مختلف کتابخانه‌های عمومی (سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و اجرا) باعث شده است تمایل چندانی به ایجاد تغییرات اساسی وجود نداشته باشد و اولویت بر حفظ وضع موجود با افزایش برخی برنامه‌های جنبی گذاشته شود. این فضا باعث شده است که عملاً عزم راسخی برای تأمین نیازهای اطلاعاتی و آموزشی جامعهٔ مخاطب هر کتابخانه وجود نداشته باشد و تأکید بر تمرکز و تمامیت‌خواهی در تمامی شئون ادارهٔ کتابخانه‌های عمومی روزبه‌روز در حال افزایش است. این تمرکزگرایی پیامدهای مختلفی دارد که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به عدم تأمین منابع و آموزش‌های موردنیاز جامعهٔ محلی اشاره کرد، که بر کیفیت خدمات ارائه‌شده بسیار مؤثر هستند.

با توجه به موارد ذکرشده، به نظر می‌رسد مقوله‌ای که مرکزیت داشته و بیشترین فراوانی را در مقوله‌ها دارد و به‌نوعی در قالب عبارت‌های مختلف و در لوای مطالب ذکرشده توسط اعضای نمونهٔ پژوهش دیده می‌شود و با هر سه پدیدهٔ ظاهرشده در کدگذاری محوری نیز مرتبط است، مقولهٔ «تعارض بین سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی کتابخانه‌های عمومی در ایران» است. این مقوله علاوه بر اینکه به شکل‌های مختلف در داده‌ها تکرار شده است، با مقوله‌های دیگر را نیز پوشش می‌دهد. در ادامه، مدل نهایی مسئله‌شناسی سیاست‌گذاری ملی کتابخانه‌های عمومی، که در واقع از تلفیق و یکپارچه‌سازی سایر مقوله‌ها در مدل‌های قبلی پدید آمده است، ارائه می‌شود.

پدیدهٔ تعارض بین سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی کتابخانه‌های عمومی در ایران، دارای شرایط علّی، زمینه، شرایط مداخله‌گر، راهبردهای عمل و پیامدهایی است که طبق مؤلفه‌های موجود در تصویر ۵ تشریح شده است.

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

شرایط علّی این پدیده نخست موضوع فقدان معنای واحد از کتابخانه‌های عمومی در کشور (در میان متخصصان، سیاستگذاران و مردم) است. ادراک متفاوت از کتابخانه‌های عمومی باعث شده است که این تفاوت‌ها در سیاست‌های ملی و محلی نیز نمود پیدا کند و منشأ تعارض شود. شرط علّی دیگر عدم توازن بین تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی است. مشخص نبودن اختیارات و مسئولیت‌ها به‌صورت شفاف و عدم پایبندی متولی اداره‌کنندهٔ کتابخانه‌های عمومی کشور به نقش انجمن کتابخانه‌های عمومی و جوامع محلی علتی دیگر برای بروز تعارض است، و در نهایت فعالیت مدیران ضعیف در عرصهٔ کتابخانه‌های عمومی (سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و اجرا) موجب شده است که موارد تعارض روزبه‌روز گسترش یابد.

البته باید متذکر شد که این پدیده در بستر تاریخی، فرهنگی و اجتماعی جامعه رخ داده است و از ویژگی‌های مختلف آن مانند چندفرهنگی بودن و اسلامی بودن متأثر است. مشکلات ساختاری نهادهای سیاست‌گذار مانند فرایند انتخاب کمیسیون‌های تخصصی مجلس، شیوهٔ انتصاب مدیران در دولت و شیوهٔ نظارت بر اجرای قوانین بر پدیدهٔ حاضر نیز اثر گذاشته است، همان طور که در گذشته نیز مشکل بین قانون‌گذار و مجری در کشور ما مشاهده شده است. پدیدهٔ تعارض بین سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی کتابخانه‌های عمومی در جامعه‌ای اتفاق می‌افتد که کتابخانه‌های عمومی در آن توسط متولیان مختلف اداره و سیاست‌گذاری می‌شوند یا در سیاست‌های ابلاغی توسط نهادهای سیاست‌گذاری مثل شورای فرهنگ عمومی کشور برای آن‌ها نقش در نظر گرفته می‌شود.

از شرایط مداخله‌گر در پدیدهٔ تعارض بین سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی می‌توان بی‌ثباتی و پیچیدگی سیاست‌گذاری به‌ویژه سیاست‌گذاری عمومی را نام برد که در سیاست‌های کتابخانه‌های عمومی نیز اثرگذارند و ترجیح تغییرات تدریجی نسبت به تغییرات اساسی در این پدیده نیز مؤثر بوده است. شرط دیگر مداخله‌گر، شرایط اقتصادی، سیاسی و اجتماعی کشور است که به‌نوعی تعیین‌کنندهٔ اولویت‌های سیاست‌گذاری و در دستورکار قرار گرفتن مسائل است.

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

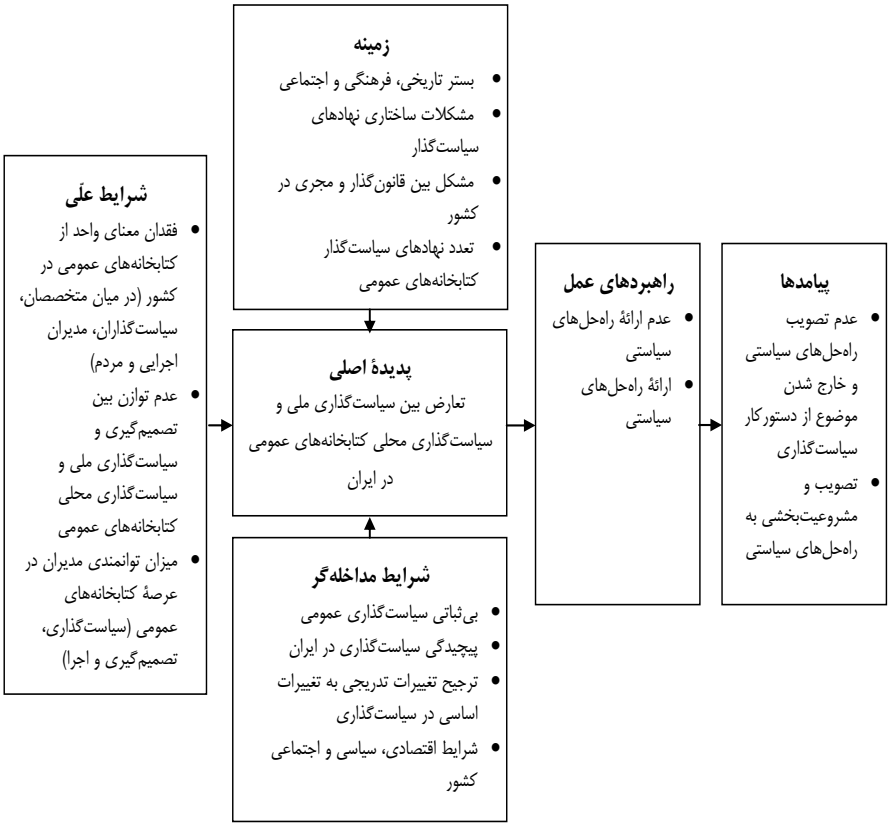

تصویر ۵. مدل پارادایمی تعارض بین سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی کتابخانه‌های عمومی در ایران

به‌طور کلی، دو راهبرد در برخورد با این پدیده وجود دارد. راهبرد اول، بی‌تفاوتی نسبت به این مقوله است. به‌عبارت دیگر، پذیرش وضعیت فعلی و عدم توجه به تعارض موجود است که در این صورت، از قابلیت‌های کتابخانه‌های عمومی و کارکردهای آن در نظام آگاهی‌ها، اندیشه‌ها، و دانش مردم، سطح تأثیرگذاری وسیع آن صرف‌نظر شده و در نتیجه در پی در دستورکار گرفتن و ارائهٔ راه‌حل‌های سیاستی در این حوزه نخواهیم بود. راهبرد دوم، تلاش برای حل تعارض یا کاهش آن است که در راهبردهای عمل مدیریت هریک از سه پدیدهٔ قبلی به‌تفصیل از آن بحث شد. تلاش برای در دستورکار قرار دادن این پدیده در نهادهای سیاست‌گذار و ارائهٔ راه‌حل‌های سیاستی، راهبرد دیگر به‌منظور مدیریت و فائق آمدن بر این تعارض است.

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]
[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

به‌کارگیری هریک از راهبردها پیامدهای خاص خود را دارد. ادامهٔ وضعیت فعلی و عدم توجه به پدیدهٔ تعارض بین سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی کتابخانه‌های عمومی در واقع چشم‌انداز کتابخانه‌های عمومی ما در وضعیت فعلی است؛ بدین معنا که با در پیش گرفتن وضعیت فعلی و عدم برنامه‌ریزی صحیح، عدم به‌کارگیری مدیران متخصص در سطح سیاست‌گذاری کتابخانه‌های عمومی، و عدم تلاش برای در دستورکار قرار گرفتن پیامدی جز فقدان راه‌حل‌های سیاستی نخواهد داشت و اگر مسئله به مرحلهٔ دستورکار هم رسیده باشد، بدون نتیجه و مشروعیت‌بخشی به راه‌حل‌ها به کار خود خاتمه خواهد داد یا حتی در وضعیتی بدتر، ممکن است راه‌حل‌های سیاستی نامناسب تصویب و ابلاغ شود.

به‌کارگیری راهبرد دوم، یعنی تلاش برای ارائهٔ راه‌حل‌های سیاستی، پیامدی منحصربه‌فردی خواهد داشت. ارائهٔ راه‌حل‌ها در خصوص پدیدهٔ تعارض بین سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی کتابخانه‌های عمومی می‌تواند زمینهٔ در دستورکار قرار گرفتن و مشروعیت‌بخشی به راه‌حل‌ها را هموار کند. همان طور که در فصل دوم و مبانی نظری اشاره شد، اهمیت ارائهٔ راه‌حل‌های سیاستی تا اندازه‌ای است که برخی مسائل ممکن است به دستورکار سیاست‌گذاری نهادهای سیاست‌گذار راه یابد، ولی به‌علت عدم ارائهٔ راه‌حل‌های سیاستی به سیاست‌گذاری منجر نشود. ازاین‌رو، در صورت مدیریت این پدیده می‌توان به مشروعیت‌بخشی راه‌حل‌های ارائه‌شده و حل تعارض امیدوار بود.

در ادامه، یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها در گروه کانونی به بحث و تبادل نظر گذاشته شد. در جدول ۲، بخشی از نظرات اعضای گروه کانونی در این خصوص بیان شده است.

نتیجهٔ بحث‌ها در این حوزه نشان داد که از میان سه موضوع ذکرشده، به‌جز میزان توانمندی مدیران، دو موضوع دیگر به‌عنوان مسائل اساسی کتابخانه‌های عمومی مورد اجماع قرار گرفت. تعارض بین سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی که در یافته‌ها به‌عنوان پدیدهٔ مرکزی و مسئله اصلی کتابخانه‌های عمومی شناسایی شده بود، مورد اجماع نظر اعضای گروه کانونی قرار گرفت.

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

جدول ۱. نقل‌قول اعضای گروه کانونی در خصوص مسئله‌شناسی

مسئله	نقل‌قول مرتبط
فقدان معنای واحد از کتابخانه‌های عمومی	«دستورالعمل اجرایی قانون که دولت مصوب کرده، گفته است کتابخانهٔ عمومی نهادی فرهنگی است. کتابخانهٔ عمومی نهادی صرفاً فرهنگی نیست. قانون‌گذار موضوع کتابخانه عمومی را نمی‌دانسته است و می‌خواست یک جایی قرار بدهد. چون سنت و آنچه تا قبل بوده را نگاه کرده و دیده است در دل وزارت ارشاد با فرهنگ همگام بوده، گفته نهادی است فرهنگی، در حالی که نهادی است اجتماعی و سیاسی، و بعضاً حتی نهادی اقتصادی است. اتحادیهٔ اروپا نه الان، از دههٔ ۳۰ گفته است اگر کتابخانه عمومی تأثیر اقتصادی در زندگی مردم نداشته باشد و قابل‌سنجش نباشد آن را بگذاریم کنار. در آمریکا از دههٔ ۱۹۹۰ به بعد فعالیت‌های اقتصادی داشته است». (عضو ث) «مسئله تعریف کتابخانه عمومی است. کتابخانه در کشورهای اروپایی محلی است که من به‌عنوان کارآفرین می‌توانم محصول خود را در کتابخانه عرضه کنم. نمایشگاه محصولات کارآفرینی محلی یک جنبهٔ تجاری است. گفتمان محلی یک جنبهٔ اجتماعی است، و این خودش یک مسئله است. من قائل به این هستم که ما از نظرِ نظریه خیلی عقب هستیم». (عضو ل)
عدم توازن بین تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی	«ما سه حوزه که بیشتر نداریم. حوزهٔ کارشناسی ما ضعیف است که بخش دانشگاه است، خود ما هستیم که دانش آن‌چنانی در این حوزه نداریم. حوزهٔ سیاست‌گذار و تصمیم‌گیر است که عملاً نه سیاست‌گذار است و نه تصمیم‌گیر و علاقه‌ای به سیاست‌گذاری ندارد. حوزهٔ اجرا هم کتابداران و کارکنان هستند که در این سطح هم ما نیروی خبره خیلی کم داریم. این سازوکار هرکجا باشد به مسئله برمی‌خوریم. اولویت کجاست؟ من می‌گویم اولویت در حوزهٔ تصمیم‌گیری درست است». (عضو ث) «مدیرهایی که الان سرکار هستند خیلی نظر تمرکزی داده‌اند که بهتر است قانون را عوض کنیم که اختیارات انجمن‌ها کم شود، ولی این با روح کتابخانهٔ عمومی در تضاد است که می‌گوید کتابخانهٔ عمومی باید محلی اداره شود». (عضو گ) «این بحث که در کتابخانهٔ عمومی مصداق دارد بحث حرکت از تصدیگری به‌سمت تنظیمگری است. در تنظیمگری، دولت نظارت می‌کند ولی ترجیحا به‌واسطهٔ نهادهای جامعهٔ مدنی این کار را انجام می‌دهد. البته در جامعه‌ای مصداق دارد که نهادهای جامعهٔ مدنی وجود داشته باشد. مثلاً اِن‌جی‌اُها. یک نقدی که من به نهاد داشتم این است که هم خودش سیاست‌گذار است هم مجری است هم ناظر است.». (عضو ح)
میزان توانمندی مدیران در عرصهٔ کتابخانه‌های عمومی	«به‌نظر من، اگر سیستم درست ایجاد شود و قانون ضمانت اجرایی داشته باشد، موفقیت به وجود می‌آید، حتی اگر مدیر ضعیف باشد». (عضو ح) «به‌نظرم، موضوع مدیران ضعیف یک مسئلهٔ سیاستی نباشد». (عضو ث) «اگر قانون درست باشد، مدیران ضعیف زیاد نمی‌توانند باعث مشکل شوند». (عضو ع)

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

بحث و نتیجه‌گیری

مطالعهٔ پژوهش‌های مختلف در حوزهٔ سیاست‌گذاری کتابخانه‌های عمومی و سیاست‌های ملی تدوین‌شده در این حوزه، قانون‌گذاری کتابخانه‌های عمومی و نیز اسناد سیاست‌های ملی برخی کشورها حاکی از این است که کتابخانه‌های عمومی در میان سایر کشورها جایگاه ویژه‌ای دارند و در دولت مدرن، نقش یک قلمروی عمومی را برای پرکردن شکاف دولت–ملت و کم‌رنگ ساختن پیامدهای بوروکراسی ایفا می‌کنند. نقش‌هایی که کتابخانه‌های عمومی کشورهای مختلف به‌عنوان یک مرکز ارتقای سوادآموزی، مرکز اجتماع محلی، محل یادگیری مادام‌العمر، یاددهی فرایندهای دولت الکترونیک به مردم و غیره ایفا می‌کنند ناشی از نقشی است که دولت‌ها برای کتابخانه‌های عمومی قائل شده‌اند.

مهراد و حری (۱۳۸۰) در پژوهشی قبل از تصویب قانون تأسیس و نحوهٔ ادارهٔ کتابخانه‌های عمومی کشور، به این نتیجه رسیدند که در نظام موجود کتابخانه‌های عمومی کشور، اثری از تعیین اولویت‌های ملی، استانی و محلی متناسب با نیازها و عملکردهای هر منطقه و در نهایت کشور مشاهده نمی‌شود. همچنین، کتابخانه‌های عمومی دامنهٔ فعالیت خود را بسیار محدود دیده و با آنچه ملاک‌های جهانی برای کتابخانه‌های عمومی به‌عنوان رکن اساسی توسعهٔ فرهنگی تعریف کرده‌اند سازگار نیست. به نظر می‌رسد در طی دو دههٔ گذشته، نمودهایی از مسئلهٔ تعارض بین سیاست‌گذاری ملی و محلی کتابخانه‌های عمومی و نیز فقدان معنای واحد از کتابخانه‌های عمومی و عدم شناخت از کارکردهای آن وجود داشته و همچنان ادامه دارد.

دو سال پس از تصویب قانون جدید کتابخانه‌های عمومی کشور، پژوهش خدایی (۱۳۸۵) پیشنهاد داد در کلیهٔ متون و قوانین مرتبط با کتابخانه‌های عمومی بازنگری و تجدیدنظر شود تا بتوانند نقش مردم و شوراهای محلی در تصمیم‌گیری برای کتابخانه‌های عمومی را پررنگ کنند. این پژوهش نیز بر عدم توازن بین تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی صحه گذاشته و آن را مسئله‌ای سیاستی تلقی می‌کند.

تمرکزگرایی یکی از راهبردهای پدیدهٔ عدم توازن بین تصمیم‌گیری، سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی است. پژوهش میری (۱۳۹۶) عدم توجه به نیازها و شرایط هر کتابخانه، عدم استفادهٔ بهینه از نیروی انسانی، کمبود بودجه و فضای مناسب در کتابخانه‌های عمومی و

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

درگیری کتابداران در مسائل روزمره را، که خود متأثر از مدیریت متمرکز کتابخانه‌هاست، به‌عنوان شرایط علّی تاثیرگذار بر عملکرد کتابخانه‌های عمومی برمی‌شمرد که پیامد آن عدم استقبال جامعه (حتی افراد کتاب‌خوان) از کتابخانه‌های عمومی است. ازاین‌رو، هم‌سویی در مسئلهٔ تمرکزگرایی، در دو پژوهش مشهود است.

یکی دیگر از مسائل اساسی کتابخانه‌های عمومی کشور فقدان معنای واحد از کتابخانه‌های عمومی است. نتایج پژوهش اوجن (۲۰۱۲) بررسی معنای کتابخانه‌های عمومی را از مسائل سیاستی مطرح در پژوهش‌های سیاست‌گذاری کتابخانه‌های عمومی به شمار می‌آورد و بر قابلیت مسئله بودن این موضوع صحه می‌گذارد.

از نتایج پژوهش آودانسون (۲۰۰۵) می‌توان استنباط کرد که موضوع نگرش سیاست‌مداران و بررسی معنا و کارکردهای کتابخانهٔ عمومی از نظرِ سیاست‌گذاران یکی از مسائل موردتوجه بوده و به‌عنوان یک مسئلهٔ سیاستی در سایر کشورها نیز مطرح است. از طرفی، پژوهش بوگی و کوپر[1] (۲۰۱۰) درک مشترک از خواست دولت و تقاضای مردم در حوزهٔ کتابخانه‌های عمومی را نشان می‌دهد. این امر نشانه‌ای از درک مشترک از معنای کتابخانه‌های عمومی در بریتانیا بود.

به نظر می‌رسد پژوهش ردیجنگ (۲۰۱۳) در بیان معنایی مشترک از کتابخانه‌های عمومی توسط سیاست‌مداران و متخصصان موضوعی موفق بوده است. این پژوهش نشان می‌دهد که چگونه می‌توان بین سیاست‌گذاران و کتابخانه‌های عمومی تعامل مطلوب ایجاد کرد. کتابخانه‌های عمومی درکشور بوتسوانا با برنامه‌هایی مانند باشگاه‌های خواندن، آموزش رایانه به جوانان، کمک به انجام تکالیف دانش‌آموزان با همکاری مدارس، آموزش افراد توان‌خواه مانندآموزش خط بریل، آموزش‌های مربوط به سلامت جامعه (آموزش‌های لازم برای پیشگیری و درمان ایدز، آموزش دربارهٔ مصرف مواد مخدر و الکل)، برنامهٔ نوآوری سسیگو[2] دربارهٔ حمایت مادی از فراهم‌کنندهٔ برنامهٔ برتر کتابخانه‌های عمومی بوتسوانا (شامل دستیابی به منابع دیجیتالی در کتابخانه‌های عمومی، آموزش رایانه به جوانان، بازی‌های مجازی آموزشی و ...) در دستیابی به چشم‌انداز ملی ۲۰۱۶، پشتیبان دولت بوده است.

1. Alan Boughey & Mike Cooper 2. Sesigo

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

سیاست‌گذاری ملی قوی و مستحکم برای کتابخانه‌های عمومی تنها راه تضمین رشد برابر و متعادل کتابخانه‌های عمومی در یک کشور است (هلینگ، ۲۰۱۲). این پژوهش نیز بر ضرورت وجود تعادل بین سیاست‌گذاری ملی و محلی تأکید دارد و تعارض بین آن‌ها را نامطلوب می‌داند.

یکی از نکات جالب‌توجه در خصوص مقایسهٔ پژوهش جاگر و سارین (۲۰۱۶) و ویدرشایم (۲۰۱۸) با پژوهش حاضر، مطرح نبودن موضوع ماهیت سیاسی کتابخانه‌های عمومی بوده است که در داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها این مسئله به‌عنوان مسئلهٔ قابل‌توجه مطرح نشد، و در پژوهش حاضر تأکید بر نقش آموزشی و اجتماعی کتابخانه‌های عمومی بیشتر بود.

طبق گزارش پژوهش حاضر، تضاد بین سیاست‌گذاری ملی و سیاست‌گذاری محلی کتابخانه‌های عمومی کشور مسئلهٔ اصلی سیاست‌گذاری کتابخانه‌های عمومی است. با توجه به انجام مرحلهٔ مسئله‌شناسی سیاست‌گذاری ملی کتابخانه‌های عمومی، پیشنهاد می‌شود مسئلهٔ اصلی حاصل از پژوهش، همراه با راه‌حل‌های سیاستی، در دستورکار نهادهای سیاست‌گذار کشور و نهادها قرار گیرد تا نسبت به تصمیم‌گیری و مشروعیت‌بخشی در این مسئله اقدام شود. همچنین، لازم است نهادهای متولی کتابخانه‌های عمومی در راستای ایجاد معنایی واحد از مفهوم کتابخانه‌های عمومی در میان سیاست‌گذاران گام بردارند.

منابع

ابراهیمی، رحمان (۱۳۹۰). *بررسی نقش و جایگاه کتابخانه‌های عمومی در افزایش سرمایهٔ اجتماعی شهروندان: مطالعهٔ موردی شهر تهران* [پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد]. دانشگاه تهران.

ابراهیمی، رحمان؛ ریاحی‌نیا، نصرت؛ آخشیک، سمیه‌سادات؛ و وحید، مجید (۱۳۹۹). تحلیل محتوای اسناد سیاست‌گذاری در حوزهٔ کتابخانه‌های عمومی ایران. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*. ۲۶(۱)، ۱۵۹-۱۹۵.

اجلالی، پرویز (۱۳۷۹). *سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی فرهنگی در ایران*، تهران: نشر آن.

افشار زنجانی، ابراهیم (۱۳۹۴، ۶ مهر). کتابخانه‌های عمومی: تمرکز یا عدم‌تمرکز. *سخن هفتهٔ لیزنا*، ۲۵۳.

بازرگان، عباس (۱۳۸۷). *مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته: رویکردهای متداول در علوم رفتاری*. تهران: دیدار.

حریری، نجلا (۱۳۸۵). *اصول و روش‌های پژوهش کیفی*. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]
[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

خاشعی، وحید (۱۳۹۷). *کاوشی بر مدل تعاملی سیاست‌گذاری ملی فرهنگی و کتابخانه‌های عمومی در ایران* [منتشرنشده؛ تهیه‌شده برای طرح کتابخانهٔ ایرانی].

خدایی، محبوبه (۱۳۸۵). *جنبه‌های تاریخی شکل‌گیری و توسعهٔ نظام کتابخانه‌های عمومی ایران از سال ۱۳۵۲ تا زمان حاضر* [پایان‌نامهٔ کارشناسی‌ارشد]. دانشگاه تربیت مدرس.

شیرازی، حسین (۱۳۹۶). *تنظیمگری به‌جای تصدیگری؛ الگوی تعامل نهاد کتابخانه‌های عمومی و امور کتابخانه‌های شهرداری تهران* [منتشرنشده؛ تهیه‌شده برای طرح کتابخانهٔ ایرانی].

فلیک، اووه (۱۳۸۷). *درآمدی بر تحقیق کیفی* (هادی جلیلی، مترجم؛ چاپ سوم). تهران: نشر نی. (نشر اثر اصلی ۱۹۹۸)

قلی‌پور، رحمت‌اله؛ و غلام‌پور آهنگر، ابراهیم (۱۳۹۳). *فرایند سیاست‌گذاری عمومی در ایران*. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

ملک‌محمدی، حمیدرضا (۱۳۹۴). *مبانی و اصول سیاست‌گذاری عمومی*. تهران: سمت.

مهراد، جعفر؛ و حری، عباس (۱۳۸۰). *گزارش طرح توسعهٔ نظام ملی کتابخانه‌های عمومی ایران ۱۳۷۸–۱۳۸۰*. دانشگاه شیراز.

میری، انیس (۱۳۹۶). *تدوین مدل کتابخانهٔ عمومی مطلوب جامعهٔ ایرانی به‌روشِ پژوهش آمیختهٔ اکتشافی* [منتشرنشده؛ تهیه‌شده برای طرح کتابخانهٔ ایرانی].

وحید، مجید (۱۳۹۵). *سیاست‌گذاری عمومی*. تهران: نشر میزان.

هومن، حیدرعلی (۱۳۸۹). *راهنمای عملی پژوهش کیفی*. تهران: سمت.

References

Afshar Zanjani, E. (2015, September 28). Public Libraries: Centralization or Decentralization. *LISNA Weekly Speech*, 253. (*in Persian*)

Audunson, R. (2005). How do politicians and central decision-makers view public libraries? The case of Norway. *IFLA journal*, *31*(2), 174-182.

Bazargan, A. (2009). *Introduction to qualitative and mixed research methods: Common approaches in behavioral sciences*. Tehran: Didar. (*in Persian*)

Boughey, A., & Cooper, M. (2010, January). Public libraries: political vision versus public demand?. In *Aslib Proceedings: new information perspectives* (Vol. 62, No. 2, pp. 175-201). Emerald Group Publishing Limited.

Buckley Owen, B. (2011). *The development of UK government policy on citizens' access to public sector information* [Doctoral dissertation, Loughborough University].

Ebrami, H. (1976). Iran Libraries, In A. Kent, H. Lancour & J. Daily (Eds.), *Encyclopedia of Library and Information Science* (Vol. 31, pp. 35-41). Marcel Decker Inc.

Ebrahimi, R. (2011). The role of public libraries in increasing citizens' social capital: A case study of Tehran [Unpublished master's thesis]. University of Tehran. (*in Persian*)

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

Ebrahimi R., Riahinia, N., Akhshik, S. S., & Vahid, M. (2020). Content analysis of policy documents in Iran's public libraries. *Research on Information Science & Public Libraries*, *26*(1), 159-195. (*in Persian*)

Ejlali, P. (2001). *Cultural Policy and Planning in Iran*. Tehran: Aan Publication. (*in Persian*)

Evjen, S. (2012). *Placing the public library: a comparative analysis of political perceptions*. København: Royal School of Library and Information Science.

Flick, U. (2008). *An Introduction to Qualitative Research* (H. Jalili, Trans.; 3rd ed.). Tehran: Nashr-e Ney press. (Original work published 1998) (*in Persian*)

Gholipour, R., & Gholampour Ahangar, E. (2015). *Public Policy Making Process in Iran*. Tehran: Islamic Parliament Research Center. (*in Persian*)

Hariri, N. (2006). *Principles and Methods of Qualitative Research*. Tehran: Islamic Azad University, Science and Research Branch. (in Persian)

Helling, J. (2012). *Public Libraries and Their National policies; International Case Studies*. Oxford Cambridge New Delhi: Chandos Publishing.

Houman, H. (2010). *Practical Guide to Qualitative Research*. Tehran: SAMT. (*in Persian*)

Jaeger, P. T., & Sarin, L. C. (2016). All librarianship is political: Educate accordingly. *The Political Librarian*, *2*(1), 8. Retrieved February 20, 2021, from http://openscholarship.wustl.edu/pollib/vol2/iss1/8

Khashei, V. (2018). *Exploring the Interactive Model of Cultural National Policy and Public Libraries in Iran* [Unpublished manuscript; prepared for Iranian Library Project]. (*in Persian*)

Khodaei, M. (2006). *Historical aspects of the formation and development of the Iranian public libraries system from 1973 to the present* [Unpublished master's thesis]. Tarbiat Modares University. (*in Persian*)

Lincoln, Y. S. & E. G. Guba (1985). *Naturalistic inquiry*. Sage.

Malekmohammadi, H. (2015). *Basics and Principles of Public Policy Making*. Tehran: SAMT. (*in Persian*)

Mehrad, J., & Horri, A. (2001). *A report on the development of the national system of public libraries of Iran 1998-2000*. Shiraz University. (*in Persian*)

Miri, A. (2017). *Developing a Desirable Iranian Public Library Model Using Exploratory Mixed Research Method* [Unpublished manuscript; prepared for Iranian Library Project]. (*in Persian*)

NIDA (2011). *Supporting societies' needs: A model framework for developing library policy: Part 1: Background*. 10pp.

Radijeng, K. (2013). *The role of public libraries in the attainment of Botswana's vision 2016* [Paper presentation]. IFLA WLIC 2013, Singapore. http://library.ifla.org/id/eprint/258/1/201-radijeng-en.pdf

Shirazi, H. (2018). *Regulation Instead of possessive, pattern of interaction between public libraries and library affairs of Tehran Municipality* [Unpublished manuscript; prepared for Iranian Library Project]. (*in Persian*)

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]
[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]

Smith, K., & Usherwood, B. (2004, September 21-24). *The political perception of the public library: The Australian view* [Paper presentation]. ALIA Biennial Conference. Gold Coast, Queensland, Australia.

Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research:Techniques and procedures for developing grounded theory* (2nd ed.). Sage.

Vahid, M. (2017). *Public Policy*. Tehran: Mizan Legal Foundation. (*in Persian*)

Widdersheim, M. M. (2018). A political theory of public library development. *Libri*, *68*(4), 269-289.

[Downloaded from oldpublij.iranpl.ir on 2025-10-20]

[DOR: 20.1001.1.26455730.1400.27.2.2.0]